

УДК 37.035.6:378-057.87

О. В. ГОРА

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, Київ

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглядається роль освітнього середовища у формуванні національної ідентичності студентів. Виділені основні компоненти освітнього середовища та сформульовані умови його позитивного впливу на ідентифікаційні процеси.

Ключові слова: освітнє середовище, національний компонент, національна ідентичність, студентство, референтція, педагогічний вплив.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку системи освіти України характеризується її інтеграцією у світовий освітній простір. Це супроводжується створенням нової парадигми освіти, спрямованої на формування освіченої, творчої особистості, яка має чіткі національні переконання.

У цьому контексті стає актуальним завдання перетворення освітнього середовища вищого навчального закладу на високоорганізовану спільноту з прогресивними, національно налаштованими системами цінностей, продуктивною діяльністю, здатну забезпечити умови становлення особистості, яка компетентно вирішує як власні професійні проблеми, так і відзначається активною громадянською поведінкою, позитивною національною ідентичністю.

На процес формування національної ідентичності впливають різноманітні за силою, напрямком та впливом фактори (соціально-економічний стан держави; державний устрій; мова спілкування; релігія; національні цінності та ідеали; історія; культура та ін.), а от сила та напрямок їх дії безпосередньо залежить від оточення, в якому знаходиться студент. На думку вчених, найбільше значення в соціалізаційних процесах молоді людини відіграє освітнє середовище вищого навчального закладу, під впливом якого особистість студента перебуває протягом усього періоду навчання, а значить весь період інтенсивного становлення ідентичностей.

Аналіз досліджень і публікацій. Середовище, в тому числі й освітнє, як частина просторово-предметного оточення розглядається як зарубіжними (Дж.Гібсон, У.Мейс, Т.Менг, М.Турвей, В.А.Ясвін та ін.), так і вітчизняними (Г.О.Балл, І.Д.Бех, Є.В.Бондаревська, С.Ю.Максимова, О.М.Пехота, В.В.Рибалка, В.А.Семиченко, В.В.Серіков, С.О.Сисоєва, та ін.) дослідниками.

Освітнє середовище вишу вивчається як педагогічний феномен (А.І. Артюхіна), фактор професійного самовизначення (О.Ю. Мондонен), соціокультурного розвитку студентів (Н.Е. Зибина), професійної самосвідомості (Л.В. Андреева), адаптації студентів в умовах оптимізації освітнього середовища (Г.Б. Горська, Т.П. Браун), формування професійної та громадянської компетентностей (С.Л. Мякішев та Л.В. Ориніна). Освітнє середовище досліджується як засіб розвитку творчої особистості студента (В.А. Мастерова, С.В. Пимонова, І.А. Подольська), самореалізації особистості (Н.В. Сенченко). Але його роль у формуванні національної ідентичності залишається вивченою недостатньо.

Формулювання цілей статті. Виокремити специфічні соціально-педагогічні функції освітнього середовища вищого навчального закладу як важливого фактору впливу на формування національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з тези про те, що рівень сформованості національної ідентичності є складовою всебічного розвитку студента, а відповідно, соціальним замовленням держави, роль освітнього середовища в процесі формування є надзвичайно важливою. Враховуючи той факт, що на даний момент рівень сформованості національної ідентичності значної частини молоді не відповідає сучасним вимогам, ми приходимо до висновку, що існує нагальна потреба в розробці навчально-виховної системи, яка б, з одного боку, готувала висококваліфікованого спеціаліста у певній галузі господарства, а з іншого боку – виховувала соціально-активну, національно-налаштовану людину.

Людина як соціальна істота бере безпосередню участь у взаємодії з навколишнім середовищем через особистісний простір. Оцінюючи роль освітнього середовища в соціалізаційних процесах, Т. В. Менг зазначає, що його необхідно представляти як «багатомірне соціально-педагогічне явище, пов'язане в єдине ціле різними комунікативними механізмами, яке має ситуативний вплив на розвиток ціннісних орієнтацій особистості, відносин і способів поведінки, що актуалізуються в процесах освоєння, споживання й поширення соціокультурних цінностей» [1; с.36].

Досліджувач освітнього середовища В.Ясвін дає таке його визначення: «освітнє середовище – це система впливів і умов формування особистості, а також мож-

ливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні» [2, с.17].

Під терміном «освітнє середовище вищого навчального закладу» ми розуміємо сукупність духовно-матеріальних умов його функціонування, що забезпечують саморозвиток вільної і активної особистості студента, реалізацію творчого потенціалу його особистості. Освітнє середовище виступає функціональним і просторовим об'єднанням суб'єктів освіти, між якими встановлюються тісні різнопланові групові взаємозв'язки, і може розглядатися як модель соціокультурного простору, в якому відбувається становлення особистості [3, с.8].

У процесі взаємодії особистостей в освітньому середовищі особливої уваги заслуговують особистісні компоненти середовища. До таких ми відносимо: соціальний компонент – комплекс соціально орієнтованих потреб суб'єктів освітнього середовища, їх соціальних взаємодій та взаємовпливів; мотиваційний компонент – формування в учасників середовища сукупності спонукань та внутрішніх переконань, що регулюють процес професійного зростання майбутнього спеціаліста; креативний компонент – творчість як фактор позитивного розвитку особистості; рефлексивний компонент – усвідомлення значущості національних налаштувань та запорака їх використання у професійній діяльності; аксіологічний компонент – формування системи особистісно значимих цінностей; інтегративний компонент – об'єднання усіх попередніх компонентів у складну систему впливу на особистість.

Як стверджує Н.Кузьміна, системотворчим компонентом будь-якої педагогічної системи (в тому числі і освітнього середовища) є розвиток психічних новоутворень в особистісних характеристиках, діяльності, індивідуальності спеціалістів, що забезпечує їм продуктивне рішення особистісних та професійних завдань в умовах, що постійно змінюються [4].

Студентство як колективний вихованець суспільства несе в собі історію соціального світу у вигляді сукупності академічних знань і перспективи його розвитку в ролі потенції реалізації цих знань на практиці.

Основа фундаментальних знань, яка закладається академічною освітою, утворює той культурний стрижень, в якому конденсується вся культурна пам'ять соціуму, соціологічною проекцією якого є система ідеалів та цінностей народу [5].

Важливу роль у процесі формування національної ідентичності відіграє національний компонент у змісті професійної підготовки фахівця.

Представлений змістом навчального матеріалу, національний компонент виступає потужним чинником національної ідентифікації студентів, оскільки спрямований, насамперед, на підвищення рівня когнітивної складової національної ідентичності. Його акцентуація стає можливою через самоусвідомлення суб'єктами освітнього середовища національної компетенції як складової професійної компетенції, що сприяє формуванню в особистості загальної та професійної культури, засвоєнню загальнолюдських та національних цінностей.

Але виконання націєтворчої функції освітнього середовища можливе лише за умов:

1. підготовки молодшої людини до відтворення та трансляції культури в професійній діяльності та побуті;
2. розвитку здібностей студентів до виявлення та інтеріоризації національних цінностей;
3. емоційного забарвлення оцінки соціально значимих подій, символів та артефактів;
4. цілеспрямованого використання знань, умінь, навичок та національних налаштувань у практичній діяльності .

Процеси формування особистісних характеристик студента відбуваються саме за умови реалізації цих можливостей. Адже національна культура – основна складова процесу формування національної ідентичності, ціннісні орієнтації особистості та емоційне ставлення до навколишнього середовища – запорука активної участі в суспільно-політичному житті суспільства, використання знань, умінь, навичок та національних налаштувань у практичній діяльності – шлях до професіоналізму.

Проте виховний потенціал освітнього середовища реалізується лише тоді, коли воно має гуманістичний характер, який визначається особистісним підходом до організації освітнього процесу, довірливою, відкритою, спільною діяльністю студентів і викладачів, спільною творчістю; культивуванням високогуманної, особистісно-значимої атмосфери взаємостосунків усіх суб'єктів середовища. За цих умов зростає значущість викладача як транслятора та основного джерела національних цінностей.

Важливим фактором, який впливає на процеси формування соціальної позиції студентів, є спрямованість освітнього середовища і такі його характеристики, як відкритість та динамічність, під чим розуміється наявність активної взаємодії з різними громадськими об'єднаннями, соціальними організаціями, що забезпечує додаткові можливості для навчання, наявність умов для вільної комунікації в групі, на факультеті між викладачами та студентами [6, с.131] і сприятиме формуванню позитивної національної ідентичності.

Відкритість та динамічність освітнього середовища, в якому відбувається взаємодія з представниками різних закладів культури, з громадськими організаціями та об'єднаннями, «запускає» один з основних механізмів формування національної ідентичності – референтацію, в основі якої лежить процес ідентифікації особистості з значимими для неї персоніфікованими образами.

Моделюючи освітнє середовище, не можна не враховувати вплив на його учасників соціального середовища. Цей вплив не завжди має позитивний характер.

Отже, формування національної ідентичності в умовах освітнього середовища має бути під постійним діагностично-корекційним педагогічним впливом, який забезпечить можливість своєчасної корекції навчально-виховного процесу задля оптимізації комплексу дій національного налаштування.

Якщо освітнє середовище спрямовується на послідовний вплив викладача на емоційно-чутливу, ціннісно-змістовну сфери особистості (за умови поетапного аналізу результативності процесу та корекції спільних дій), це забезпечить перетворення когнітивних (знаньєвих) факторів у афективні (емоційні), що, в свою чергу, агрегує обидві групи факторів у поведінково-діяльнису (конатативну) стратегію особистості. Результатом цього стане позитивна національна ідентичність студента.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Якість освітнього середовища може визначатися здатністю цього середовища забезпечувати всім суб'єктам освітнього процесу систему можливостей, пов'язаних із задоволенням їхніх потреб і трансформацією цих потреб у життєві цінності, що актуалізує процес їхнього особистісного саморозвитку. Освітнє середовище вищих навчальних закладів являє собою сукупність матеріальних факторів освітнього процесу й людських відносин, які встановлюють суб'єкти освіти в процесі своєї взаємодії. Суб'єкти освітнього процесу (у нашому випадку – це студенти й викладачі, адміністративно-управлінський персонал) організують, створюють освітнє середовище, постійно впливають на нього в процесі функціонування.

Отже, основними характеристиками освітнього середовища, що забезпечать ефективно та інтенсивно формування позитивної національної ідентичності студентів, ми вважаємо наступні умови його функціонування:

1. гуманістичний характер освітнього впливу у середовищі;
2. «відкритість» та «динамічність» освітнього середовища;
3. акцентуація національного компоненту в змісті освіти;
4. постійний діагностично-корекційний педагогічний вплив на освітнє середовище.

Комплексне застосування даних умов в освітньо-виховному процесі стане важливим фактором впливу на формування всебічно розвинутої особистості, яка крім професійних знань, вмінь та навичок буде мати сталу громадянську позицію, позитивну національну свідомість.

Список використаної літератури

1. Менг Т. В. *Образовательная среда как условие создания патриотически-настроенного молодого поколения* / Т. В. Менг. – Материалы V Международной научно-практической конференции М. : ИП РАН; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 320 с.
2. Ясвин В.А. *Образовательная среда: от моделирования к проектированию* / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.
3. Каташов А. І. *Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.01* / А. І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 22 с.
4. Кузьмина Н. В. *Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения* / Н. В. Кузьмина. – М. : Высш.школа., 1990. – 117 с.
5. Успенский Б. А. *Избранные труды в 3 т. – Т.1.* / Б. А. Успенский. – М., 1998, – 549 с.
6. Маслов К.И. «Образовательная среда»: основные подходы к определению понятия / К. И. Маслов // *Синтез: науч.-теор. и практ. журнал Кубанского отделения Российского философского общества при РАН.* 2007. – № 2 (16). С. 129–139.

А.В. Гора

Национальный педагогический университет им. М.П.Драгоманова,
Киев

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В данной статье рассматривается роль образовательной среды в формировании национальной идентичности студентов. Выделены основные компоненты образовательной среды и сформулированы условия её позитивного влияния на идентификационные процессы.

Ключевые слова: образовательная среда, национальный компонент, национальная идентичность, студенчество, референция, педагогическое влияние.

A.V. Gora

National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, Kiev

EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A FACTOR OF FORMING OF STUDENTS' NATIONAL IDENTITY IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The role of educational environment in shaping the national identity of students is examined. The basic components of the educational environment and conditions for its positive impact on the identification process are defined.

Key words: learning environment, a national component, national identity, teacher influence.